

VAS ISTVÁN LEVELESLÁDÁJÁBÓL

Közzéteszi Monostory Klára

Czibor János

Budapest, 1948. november 30.

Kedves István,
hazulról írom ezt a levelet már. Szemem teljesen rendben, lábamban a betegség az utolsókat rúgja.

Köszönet a kötetedért! – már a kórházban nagy élvezettel ismerkedtem vele, illetve fedeztem fel benne sok kedves fordításomat. (Különösen a két Apollinaire-remeklést.) A római versek így együtt határozottabb értelemmel fejtik ki magukat – természetesen. Alább „közlök” néhány részletet róluk abból a tanulmányból, melyet különböző okok miatt nem írok meg.

„A kettős örvény utolsó ciklusához képest sok változást mutat ez a kötet. Ami elsőül szembetűnik, formai természetű: a kiemelkedő versek itt nem vonják magukra a figyelmet formai és szerkezeti arányuk súlyával, mely amott egyes verseknél már az első sorok lélegzétvételében hatott. Megváltozott az áradó nagysodrású zene is, – bizonyultabbá s nyugtalanabbá lett, bár fegyelmességéből mit sem engedett. Vas István halhatatlanságának címkéjére a »gondolati« jel-szó van írva, s ez már nem is igen kopik le róla; – mondjuk hát, hogy »gondolati« maradt új verseiben is. Új verseinek legjobbjában azonban ez a gondolatiság most nem ünnepies és szenvedélyes lendülettel jelentkezik, – mint ahogyan pl. az Utóhang-ban, – hanem állandósult élességgel, a pontosan rögzítő értelmezés kegyetlenségével. A valóságot szemlélő költő távlata nem szűkült meg, de az élményt jelentő kérdések sokkal konkrétebben jelentkeznek, s a feleletek még valóságosabbak. Mi változott meg lényegesen? A költő ugyanúgy áll szemben a világgal, mint a »Kérdező Idő«-ben, de a hely körül, – hol a lábát megvetette – összébb zárult az ostrom-gyűrű...”

Szóval ilyesmiket írnék. Eszembe jutott most maximád az allegóriaírásról. Akkor valami olyasmit feleltem rá, hogy mostani éveinknek ezek a versek maradandó dokumentumai, éppen mert annyira és oly módon sűrítik a kort, hogy teljes értelmük csak a jövő igazolásával válhatik általánossá. Ebben a feltevésemben most megerősödtem. Nem arra gondolok persze, hogy minden műnek ki kell állnia az idő próbáját. Kosztolányi pl. kiállta ezt a próbát, de József Attilát az idő újraszülte, – annyira, hogy versei jobbak, mint valaha. Meg aztán az is lehet, hogy egyes versek, melyek a kor félelmet és kínját fejezték ki, ma már nosztalgiánktól szépülnek meg. (Vajon nem ez-e a titka József Attilának is? – azt hiszem, a költészetnél csak a költői halhatatlanság rejtelmesebb dolog.) De hadd térjek vissza a verseidhez – és itt, engedelmeddel, újra átadom a szót magamnak:

„A Római Pillanat verses beszámoló egy olaszországi útról. Korszakok fordulóján azonban Itáliába menni nem jelent szabadulást, – ellenkezőleg! A történelem emlékeinek mécsénél, – melyről Dante szól, – az utast »ébreten éri az éjféli, csak vánkosát forgatja, – s nem pihenhet«.

Ime, – Vas István is, – a Forumon szemben találja magát az otthon hagyott kérdé-

sekkel s a kényszerrel is, hogy feleljen ezekre a kérdésekre. A kötet nagy versei a megadott feleletektől lesznek nagyok; – illesszük egymáshoz a feleletek összefüggéseit. A kínálkozó munkaterv: a római rablás; – a kiküzdhető magatartás: Cusanusé; – a lehetőség tett: a római pillanat átélése; – az elkerülhetetlen tanulság: a katakombák.

Egyre keskenyedő lépcsőzetként nyugszik e négy kocka egymáson, s bár a legalsó fok maga a megalapozott realitás, valóságsszomjunk cudarul a legfelsőre visz. S ha elindultunk e feleletek lépcsőin, minden foknál új kérdés születik. Az elsőnél: hogy a római rablásnak e *Faut de mieux* feladata nem elfogadhatatlanul kevés-e számunkra? A második kérdést maga a Cusanus-vers teszi fel: hogy tudtál élni Róma gyanújában? A harmadik kérdés: – »fondorlatos pengéje görbe« – bírja-e szemmel és szívvel a látást, aki világok fordulóján maga is fordulni kényszerül? De a legkeskenyebb negyedik lépcsőn megállhatunk – ha tudunk – kezünkben a pusztá tapasztalat.

Vas István ezt írta egy korábbi versében:

»szabad leszek, ha kell, magamban is,
s szabad leszek, ha kell, majd magam ellen.«

Körülbelül az idézet első soránál tartunk, s a második sor nincs messze az elsőől.”

Kedves Pistám, muszáj már félbeszakítanom magamat és kegyelmet kérnem a lépcsők miatt. Nem örültem meg, de napok óta a következő kérdésen töröm a fejem, mely kérdés egyben summázása is a fenti lépcsőzetes dolgoknak. Ha az az archimedesi pont, ahonnan kimozdíthatnám a világot, egybeesik azzal az egyetlen ponttal, ahol a talpam megállhat, akkor hogyan emelhetném fel magamat hajamnál fogva? Forrásmunkákul a székely népmeséket tanulmányozom. Egyébként meg nem írt tanulmányomból nem maradtak ki a formai szempontok sem, alább adok mutatót belőlük, de előbb még valamit, így közvetlenül. A kötet rossz pontjainak érzek három verset: a Római beszélgetést, a Banco di Santa Spiritót s a Kesselringet. Tudom, a kép ezekkel teljes, s van rájuk mentség is, – a Kesselringet azonban sem a kép teljessége kedvéért, sem másért nem találok indokoltnak. Tárca-vers-ízű csattanójával ráért volna egy posthumus kötetbe beszélni. Folytatom:

„Az a kényszerű formai kísérletezés, melynek első eredményeit az »értelmetlen zűrzavar« vetette ki a »Márciustól – márciusig« ciklusban, ebben az új kötetben meghozta érdemes termését. Próza szinttel kacérkodóak, mégis kellemes invenciókkal dúsak és fegyelmezettek ezek a szűkszavú, aprózó versek. Magjuk egyetlen gondolat, verssé növésük a gondolat kifejtésének egyetlen tagolású útja. A rímek zenéjét a rögtönzött forma visszafojtja, a sorok nem csendülnek össze, hanem megtalálják egymást. Legtöbbször szükséges hullámvölgyeit jelentik más versek felszökő hullámhegyeinek, – de egy magasan kiemelkedik közülük: a Sixtusi kápolna.

Az aprózó forma jó és rossz lehetőségei is megsejthetők benne. Az élményt remekül és erőteljesen exponálják az értelmileg zárt és szabálytalan lüktetésű sorok. A negyedik strófában a két egyszavas sor megadja a teljes erejű lendületet. Az olvasó egyetlen lélegzettel, – de mégis nekirugaszkodó pihenőt tartva köztük – mondja ki őket.

»felismerő
mozdulatán!«

S innen kezdve a vers már egyetlen lendülettel száll fel a befejezésig. De két strófával korábban feltűnik az aprózás kis hibája is. – (Ez úgy jön itt ki, mintha hátulról előre olvastam volna a verset, – holott ellenkezőleg –) A verset indító lendület meginog ennél a két sornál:

»Ez nem neki
szól, nem az ő ügye.«

Az értelem átdobása megakaszt. A vers már első soraival azt az igényt keltette fel, hogy élvezzem zene és értelem egy húron pendülését, s ez az enjambement kis törést okoz.

Viszont a Három császárszoborban, ahol az értelmi elem domináló, az enjambement-ek valóban fokozzák a gondolat érvényét, hogy végül a vers az utolsó strófa tiszta sodrásával tetőződjék be és egy sziklasúlyú záróssal.

Az aprózó versek mellett milyen kitűnően hat az a líraian pergő kis-zene, ami az »Ez az út...« című verset s még néhányat ringat, – s micsoda pompás remeklés az »Ivek, oszlopok...« hármás értelmű dekadenciájának zenéjével. (Flávia áll-e az oszlopok között, vagy Mme Sabatier, vagy egy odavarázsolt szobor?)

A kötet kiemelkedő nagy verseinek érzem a Velence, Sixtusi kápolna, Három császárszobor, Forum Romanum, Cusanus, Római pillanat és a Katakombák címűeket.”

Ad vocem: Katakombák. Nyelvünkben a „hazug” fogalomra nem pontos szinonima az „örök”. Ebben a sorban miért nem adtál inkább a „rész” szónak jelzőt, a „hatalom” magában állva sokkal jobban hatott volna s ugyanúgy mérsékelt veszéllyel.

Bocsánat ezért az utóbbi pimaszságért és egyáltalán ne haragudj e borzasztó hosszú levélért. Nem akartam ilyen hosszúra, de nagyon belekavarodtam, – rajtam van az írárdüh. Szeretnék beszélni Veled, – sok bajom van egyáltalán, – ha a lábam enged, felkeresnélek e hét végén vagy a jövő hét elején.

Baráti szeretettel ölel:

Cz. János

U.I.: Weöres Sanyi verse az új Válaszban újabb remekmű, Sőtérben utolsó beszélgetésünkhöz képest nem csalódtam, – Szentkuthy meg tobzódik, mint aki veszít érzi. Még valamit: a Csikók a Csillagban nagyszerű vers, egyáltalán összevetve Weöres új versével, van egy elméletem kettőtök lírájáról és mai irodalmunkról – de hát ezt majd személyesen.

Üdv és hála!

Czibor János (1922–1961) kritikus, irodalomtörténész, főiskolai tanár. A RÓMAI PILLANAT-ról írt kritikáját nem publikálta. – A KETTŐS ÖRVÉNY 1947-ben, a RÓMAI PILLANAT 1948-ban jelent meg. – A *Válasz* 1948. októberi számában jelent meg Weöres Sándor TALP-ORSZÁG című verse, Sőtér István KÖLTŐ-ARCKÉPEK-je, Szentkuthy Miklós EGY ÁBRÁND HALÁLÁRA című recenziója Cs. Szabó László antológiájáról, a MÁRVÁNY ÉS BABÉR-ról. – Vas István CSIKÓK című verse: *Csillag*, 1948. november.

Granasztói Pál

Budapest, 1957. június 30.

Kedves Pista,

Ma elolvastam kis könyvedet, az Elvesztett otthonok-at.

Többszörösen is olyan volt, mintha a magamét olvastam volna; minden jó és szép könyv ilyen. Proust is azt írja: azt akarja, hogy olvasói a saját magukban olvasók legyenek, – azután hozzám közelálló barát írta, – és végül olyasmiről, amiről én is írhattam volna.

A téma annyira az enyém is, hogy szinte fáj olvasnom, s alig értem, hogyan leplezhetted előlem ezt az írást, amikor az én hasonló tárgyú dolgaimat olvastad. Fáj azért, mert te mégis szépprózát írtál belőle, sőt nagyon szépet, míg én – elfogadva, éppen a te nagyon megfontolt, hiteles ítéletedet – nem tudok, nem azt írok, s mert nem tudok, nem is akarok. A nosztalgiaék így azután bennem rekednek.

Annak, ami a hétköznapi építészetben poézis, valami végtelen, sohasem tapasztalt megértéséről tanúskodik ez a könyv. Magad írod, sohasem a pusztá képzeltet inspirált, hanem csak a valóságból tudtál képzeletbe lendülni. Ez a titka a könyvnek is, s annak, hogy házak, gangok, homályos lakások és utcák, városrészek széppé válnak benne. Mennyire belőled jön ez és mennyire nekem is ügyem, mutatja, hogy nekem is megszépült a Hold utca és a kis ház, amióta ott laktál, jártam nálatok és tudtam, hogy szépnek véled, – jóval a könyv olvasása előtt. És már a másik oldalát a térnek, a Nádor utcát is szépnek látom, mert a nagypapám ott lakott, a Báthory utcát, mert szerelmek fűznek hozzá, csak a közepét, a Szabadság teret vagyok még mindig képtelen szépnek látni. Talán megjön az is.

Valami nagyon-nagyon európai és közép-európai van ebben a könyvben, az otthon értelmének, lényegének felfedése egy nomáddá váló világban. A lakásnak és a városnak egybelátása, egybefoglalása. Úgy látom és érzem, hogy te a magad sajátos világából, mesterségéből, a költészetből elérkeztél a városépítésnek a szélére, míg én a magaméből, az építészetből is csaknem ide, a költészetére, – azt az árkot, ami az egyikből a másikba vezet, helyesebben ami elválaszt, nem léphetem át, te sem, de mintha már a könyökünk súrolná egymást.

Most, hogy Prágából hazajöttem, és még jobban tetszik nekem Budapest, ennek a könyvednek olvasása felgyújtotta bennem a lángot, tenni valamit még az életemben ezért a városért. Pedig már lassan úgy éreztem, nincs is tennivalóm, amim volt, elsütöttem, s itt állok üres kézzel, fejvel. Tenni valamit ezért a városért, s ha nem tehetek mint építész, mert egyre jobban undorodom és kétségbeesem a gyakorlattól, akkor tennem kell íróként: kiadnom azt, ami bennem él róla, szakszerűen és nosztalgikusan, építészként és emberként, – megmutatni ennek az egyre bugrisabbá váló városnak, mi a szép benne, miért kell ide visszavágnyi és visszatérni. Az íróasztalomon, a szülőim képe alatt felállítva őrzök egy ócska, Budapest nevű cigarettadobozt, melyen ez a város látképével látszik, s kivilágított panorámájával, amilyen ma nincs, s amilyen sehol sincs, de amit meg lehet újra csinálni. Talán még fogok valamit tenni tudni ezért, hiszen borzalmas úgy élni, egy olyan hivatásnak, aminek eredendő célja volt, hogy ez a város szebb legyen, és látni, mint lesz mindig csúnyább, – ezért is menekültem írásba, emlékiratokba, ebben a tehetetlenségben, s lettem egy ilyen felemás ember. De a te könyved most visszaadott nekem a hitből, hogy ha másként nem, talán íróként is tehetek még én is valamit, mert kell, és mert tudnék talán. Szerb Antal is érezhette ezt, mert éppen az időben, amikor te ezt a könyvet írtad, említette többször is nekem, szeretne velem együtt könyvet írni Budapestről. Cs. Szabó is felvetett egyszer valami ilyesféle tervet a háború után, valami Budapestről szóló irodalmi antológiát, amihez én írtam volna a városról. S ha arra gondolok, hogy az Isten talán egyszer megáldja a magyart, reához víg esztendőt, s oda kerülünk, ahová valók vagyunk, akkor talán a világnak is ez többet fog mondani, mint régen mondott volna, már most is többet mondana.

Te megírtad és elküldted az Elveszett otthonok-at, – én meg most szeretném visszanyerni ezt a várost, éppen e könyv nyomán. Mert annál a képnél, amit kevés szóval éreztetsz a Rózsadombi villából, nincs szebb, és ez nem csak a természet ajándéka, ha-

nem emberek műve is volt. És itt van. És az emberek is itt vannak, akik hol ilyen várost csinálnak, hol októbert, – amit éppen tudnak és lehet. Itt élnek, anélkül, hogy tudnák, miben élnek. Meg kellene mutatni nekik.

Annyi minden nagyon szép, sőt megrendítő volt még ebben a kis könyvben, ami mindenkorra emlékem marad, – erről most nem is tudnék írni. Önző módon csak a saját vonatkozásaimról szóltam. De hát ezért írják a könyveket, hogy ki-ki magára gondoljon, különben mi értelme volna.

Nagyon köszönöm, hogy elküldted, a verseket is (ez későbbre szól). Szeretettel ölel

Pali

Granasztói Pál (1908–1985) építész, író. – Szerb Antal BUDAPESTI KALAUZ MARSLAKÓK SZÁMÁRA című könyve 1935-ben jelent meg.

Bóka László

Kedves Pista,

nem okos ilyen hamari módon reagálni, de nekem felmentésem van az okosság előírásai alól, amióta ilyen oktalanul gyorsult ütemben pusztulok. (Pusztulok, – ezt szó szerint értheted, másfél hónap óta olyan szívósan ostromoltak az influenza hóhullámai, hogy végül is szívem dekompenzálódással védekezik, hol a tüdőm, hol a májjam, hol a vesém hágy fel a szorgos termunkával. Most engem hol „kondicionálnak”, hol „egyensúlyba hoznak”, még a kedélyemre is igyekeznek hatni, „áttételesen”, s ezt nem is sikertelenül teszik, – hallottam, hogy Szirmai mester kispolgári arisztokratának nevezett, és orvosom szerint ettől álltam talpra, olyan szívderítő hatással volt rám. Nemcsak felderített, hanem el is foglalt: elmélyült önkritikával leküzdöttem kispolgári csökevényeimet, és maradok egyszerűen arisztokrata. Vedd ezt, amit írok, egy egyszerű báró levelének, kérlek.)

Szóval, hogy a szövegkörnyezetet is ismerd, tegnap Akadémiánk közgyűlésén voltam – a rövid illabiális á hang nyelvünkéből kivészett, csak három esetben maradt meg, öreg arisztokraták ajkán: kászinó, akadémia, Kázinczy – utána Jókai tanár úr „A kis királyok” című regényének második kötete, majd Leslie A. White „The Science of Culture”, majd Musil tanár úr „Das hilflose Europa”, majd Szemere Miklós versei s végül, lefekvés előtt, a ménkü posta-hegy eltakarítása előtt kerültek kezembe az Összegyűjtöttek. Hát ez nem kis próbatétel volt. Tavaly előadtalak egy speciális kollégium keretében, idén elő foglak adni a főkollégiumomban, ha egyáltalán be tudom fejezni ezt a kollégiumot, és nemrég olvastam el külön az itáliai kötetet. Túl jól voltam felkészülve ahhoz, hogy végigolvassam, mégis azt tettem, mert – vesztetemre – az első versnél kezdtem el olvasni, s aztán az egyik versből következett az idő és a kompozíció rendjén a többi. Istenem, nem is csak az sodort, hogy újraolvasni jó, nem is csak az, hogy 1930 és 1962 között az én életem is eltelt (ugyanazok a felhők, ugyanazok a gyilkosok és ugyanazok az áldozatok). De igazában és mindezekén túl a megszakítatlan folyamat és valami azonos morajlású zúgás. Érted? Biztosan érted. Nekem egyszer egy estét végighegedült Párizsban, szobájában, Hubermann, és egyszer délután háromtól este hétig zongorázott nekem és egy kislánynak Bartók Pozsonyban, és mindkettőt – ifjonti pimaszágomban – arra kínoztam, hogy minél többfélét játsszanak, és az bővölt el, hogy ezek a műhöz hűséges művészek pontosan interpretáltak mindent, és mégis min-

dig Bronyiszláv Hubermann és mindig Bartók Béla játszott, kettős hűséggel, ahhoz, amit, és önmagukhoz. Én mindig ennek a bűvöletnek engedek igazában, hogy egy harmincas évemben írott vers fejezze ki a harmincas évek költőjét, de halljam ám a hatvanas évek költőjét is benne, és a hatvanas évek költője valljon rá a harmincas évekre: megszakítatlan folyamat és azonos morajlású zúgás az időben tagoltban, az időhöz kötöttben. Azt hiszem, ezt hívják életműnek. És ehhez azok a történeti felhangok, melyeket a „nagy vezeték” valamiképp elhoz, hogy egyszerre visszhang és hang. És azok a furcsa rokonságok, hogy az ember szorongva és szemérmesen ráismer a maga érzéseire, és egy-egy verset – minden segítség nélkül – kronológiai rendbe tud állítani, mert akkor ő is azt érezte. És a művet nyomon követő féltés és félelem, hogy a költő érintetlenül maradjon, non more torpentis, még a szenvedéstől is. Non dico ab his rebus, quas toto affectu ambit vanitas mundana; sed ab his miseriis quae animam serei tui, cummuni maledicto mortalitatis, poenaliter gravant et retardant, ne in libertatem spiritus, quoties libuerit, valeat introire.

Nagyon szeretném, ha egyszer írni tudnék erről a kötetről, – talán kicsikarhatok hozzá való erőt és időt. Most ugyanis már – fent idézett szerző szavaival így imádkozom zsigereimhez: „Da mihi fortitudinem resistendi, patientiam tolerandi, constantiam perseverandi.”

Ilyen hosszú levelet utoljára nőnek írtam, régen.

Ölel,
bókád

1963. április 13.

Szirmai – valószínűleg Szirmai István (1906–1969) politikus. – *Az Ősszegyűjtöttek* – V. I. ÖSSZEGYŰJTÖTT VERSEI: 1930–1962 (1963). – *Non dico ab his rebus...* – Nem beszélek azokról a dolgokról, amelyeket teljes mértékben a földi hiábavalóság vesz körül, hanem azokról a nyomorúságokról, amelyek szolgálják lelkét a halandóság közös gyalázatával büntetés gyanánt megterhelik és akadályozzák, hogy valahányszor csak szeretné, beléphessen a lelki szabadság világába. (Kempis Tamás: KRISZTUS KÖVETÉSE. III. könyv, 26. II.) – „*Da mihi...*” – Adj nekem bátorságot az ellenállásban, türelmet a tűrésben, állhatatosságot a kitartásban. (Uo. III.)

Pilinszky János

Kedves Pista!

Ne haragudj, hogy csak most köszönöm meg baráti segítségedet útlevelem meghosszabbítása ügyében. Valójában most jutottam először lélegzetvételnyi időhöz.

Utazásom gazdag élményben és eredményekben. Nővérem írta, hogy megküldted legújabb könyvedet. Ezt is hálásan köszönöm.

Londonban talákoztam Lengyel Péterékkal, együtt jöttem velük vissza Párizsba, ahol kivételesen Tóth Jutkáéknál fogok lakni – ami nagyon jó és pihentető lesz. Úgy érzem, négy hónapja moziban ülök már!

Pirinek kézcsókom,
Téged sokszor ölel
Jancsi

Keltezetlen. – Pilinszky János 1967 őszén lakott Tóth Juditnál Párizsban, vélhetően ekkor kelt a levél.

Pilinszky János

Kedves Pista, drága Piroska!

Régóta készülök írni, de Rubin Szilárd tegnapi levele óta nem halogathatom tovább leveletemet.

Először is az érdekelne, hogyan zajlott le a megnyitó? Boldog lennék, ha küldenétek egy katalógust, s ha lehet, egy És-t is.

A másik: nagyon nyugtalanít Szilárd helyzete. Mit tehetnék érte? Kinek írjak? Úgy érzem, Szilárd érthető módon kapkod, s kérnék arra is, hívd föl Szilárdot telefonon előbb, – aggódok érte, s szeretném, ha érezné, hogy nincs magára hagyatva (Rubin Szilárd: 364-523).

Itt tanulással és olvasással töltöm az időt.

Nagyon nagy szeretettel
Jancsi

Keltezetlen. Pilinszky Párizsban 1970. május 26-án kelt levelében ezt írja Rubin Szilárdnak: „*Vás Pistát külön megkértem, hogy írja meg, miként ítéli meg a dolgot, s mit tehetek innen?*” – a levelet tehát nem sokkal előbb írhatta, 1970 májusában. – *A megnyitó* – bizonyára egy Szántó Piroska-kiállítás megnyitása. – *Szilárd helyzete* – valószínűleg arra utal, hogy Rubin Szilárdnak nem volt állása.

Szobotka Tibor és Szabó Magda

Budapest, 1969. május 18.

Kedves Pista,

alig két-három napja, hogy megkaptam könyvedet. Úgy olvastam, mint egy regényt, mohó érdeklődéssel, és mára már végeztem is vele. Ha azt kérdenéd, mit becsülök benne a legtöbbre, úgy azt felelném, az érett kornak azt a természetes magatartását, amely nem kacsint már semerre, nem igyekszik senkinek sem a kedvében járni, csak az igazságénak. Ennek a puritán tisztaságnak köszönhetőek az olyan irodalmi Justizmordok helyreigazítását célzó tanulmányok, mint azok, amelyeket Hajnal Annáról vagy Szentkuthyról írtál. De én annak is nagyon örültem, hogy olyan szép sorokat olvashattam könyvedben Goethéről. Az ördög tudja, hogy miért, egyetemi tapasztalataim szerint ifjúságunk úgy irtózik ettől a mestertől, mint valami lélektelen, unalmas, mondvascinált nagyságtól, aki több generációt lóvá tett, de őt már nem fogja. Hiába próbálom egyetemességét, jelentőségét érzékeltetni, nem megy. A jövőben majd felolvasok a Te könyvedből, biztosan jobb lesz az eredmény. Keats pedig szívügyem kora ifjúságom óta, hiszen doktori disszertációm is róla írtam, és soha nem szüntem meg hirdetni részben a Truth is Beauty igazi jelentését, részben a Hyperion első változatának csodálatos dialektikáját. Örülök ezeknek a tanulmányoknak, örülök egész könyvednek – talán éppen azért, mert nem irodalomtörténész, nem kritikus írta, hanem költő – olyan költő, akinek kitűnő a prózája és aki éppen ezért a legnehezebbet tudja: a mély gondolatok egyszerű és természetes kifejezését.

Szeretettel üdvözöl
Szobotka Tibor

Kedves Pista, *olyan* nagyszerű könyv ez megint! Szeretettel köszönti Pirivel együtt.

Szabó Magda

A MEGRÖZELÍTÉSEK című tanulmánykötetről van szó (1969).

Déry Tibor

Kedves Pistám

a tévéből – Böbe közvetítésével – értesültem, hogy te is öregszel. Sose búsulj, megesis mással is. De nem gondoltam volna, hogy ekkora különbség – 16 év – van köztünk, noha emlékszem, hogy még diák voltál, én meg már nasici hivatalnok és gyakorló Nyugat-munkatárs, amikor a Seemannban megismerkedtünk Osvát asztala környékén. Beh kedves, esetlen kamasz voltál!... külsődben, viselkedésedben sokkal kölykösebb, mint belül, s milyen sokáig megőrizted ezt a szeretetre méltó félszegségedet! Uramistenem, mi mindent értünk meg azóta együtt is, külön-külön is! többet, mint amennyi egy emberéletnek dukál, vagy amennyit – gondolná az ember – józan ésszel ki lehet bírni. De hát bírjuk ki, hiszen a nehezén talán már túl vagyunk.

Édes Pistám, az elkövetkezőkre nyugalmat s türelmet kívánok neked, s nyugtalanságot épp csak annyit, amennyi a munkánkhoz kell, azaz, amennyit magadban találsz. A külélet ebbeli segítségét, azt hiszem, már nélkülözheted. Nincs szükséged további megpróbáltatásokra, már azok nélkül is nagy költő vagy – ezt tudod, s tudják.

A régi szeretettel ölellek, nagyon melegen, családodnak kézcsókom és valamennyiünknek szép őszi időt.

Tibor

B.füred, 1970. szept. 24.

Illyés Gyula

1974. március 5.

Kedves Pista,

a múlt hetekben jegyeztem le, hogy életregényed melléktermékéül te írod meg a mi időnk leghitelesebb irodalomtörténetét. Bámultam az árnyalatok föltárását, elfogulatlanságot, a megjelenítő erőt.

Most tettem le a Kortárs márciusi számát. Nemcsak emlékeimet keltette életre ez a fejezet, hanem az érzelmeket is. Ilyen tárgyilagos összefoglalást arról az ugyancsak zavaros korról eddig még nem olvastam. Szinte hálás vagyok, hogy ilyen világosan lát-tad – s fejed ilyen jól megőrizte – az én akkori próbálkozásaimat.

Örömmel látom munkakedvedet s a sok jó eredményt.

Mindketten mindkettőtöket szeretettel ölelünk
I. Gyula

A *Kortárs* 1974. márciusi számában: Vas István: MÉRT VIJOG A SASKESELYŰ – NEHÉZ SZERELEM 6/7. fejezete.

Illyés Gyula

Kedves Pista,

újra csak gratuláció és ölelés. Egy pontot helyesbítenék: ahol mintegy a bőrömbe ülve hangsúlyozod azt a mondatot a kabarokról. A bőr eredeti lakója azt nem úgy húzta alá, hogy isten neki, hanem: igenis, nívóosan őket is; a szlávok és germánok előtt említetnek; sőt, most látom, nélkülük.

És, ha már benne vagyunk: Pestet én Páris magasából bírálhattam; engem az az *urbs* formált és kötött. S hogy Lőrincet a rossz része hozta hozzánk? Éppenséggel a jobb. Hogy mi volt s lehetett volna az a „hozzánk” képzelmem szerint, azt a szavaknál hite-

leesebben világították a tettek, vagy tett-próbálkozások, már a Babits-emlékkönyvben s a körötte fölcsapott heccben; no meg a Magyar Csillagban.

De – emlékszem egy esténkre. Koncert után színházi vacsoraként virslit meg sört fogyasztottunk négyesben a Vigadó sörözőben. Eti jókedvűen fölolvasta a friss Hacsek és Sajót, s újra meg újra akkorát neveltünk, hogy a szomszéd asztaloktól ránk néztek: olyan vidám a hír? Vasárnap volt, de a hétfői lapot, amely azt a tréfasorozatot közölte, már behozták a terembe.

További jó munkát, munkakedvet! Szeretettel ölelünk mindkettőtöket

Gyula

1974. április 2.

Eti – Nagy Etel (1907–1939) táncosnő, Kassák Lajos fogadott lánya, Vas István első felesége.

Vas István – Illyés Gyulának

Bp., 74. április 11.

Drága Gyula,

csak tegnap, néhány napos felvidéki kirándulásról hazatérve kaptam meg leveledet: köszönöm. Nagy követ gördítettél le a szívemről azzal, hogy nem haragudtál meg – szép volt tőled.

Az isten neki, persze, viccesen volt mondván – különben is, illendőbbnek találtam, ha a szerényebb értelmezésnél maradok. De a Te magyarázatod talán módot ad rá, hogy könyvalakban (ha ugyan valaha eljutok odáig) a szerénytelenebb lehetőség irányába fogalmazzam.

Szabó Lőrinc. Én a legutóbbi időkig nemigen gondolkodtam rajta, miért is volt ő „népies”. Lehet, hogy a „legrosszabb rész” csakugyan könnyelmű fogalmazás volt, és félreértettem néhány újabb visszaemlékezést. (Többek közt a Te egyik megjegyzésedet is.) Talán még lesz alkalom, hogy erről beszéljünk és esetleg ezen is javítsak.

Hiszen azt mindnyájan tudjuk, hogy igazában Te nem Ozoráról, hanem Párisból fitymálsz Pestet. De ha onnan nézed, mi marad az egész Magyarországból, a múltunkat is beleértve? Nous autres hongrois rendszerint Párizs és London (vagy Bécs) után szoktuk igazán megszeretni ezt a „csúnyácska hazát”. Elvégre Te is így voltál vele – kivéve Pest-Budát. Csak az istenért azt ne hidd, hogy meg akarlak téríteni – ehhez mindketten túl öregek vagyunk már. Csak éppen meg kellett írnom, én hogy vagyok ezzel.

Hogy mit csináltál a Babits-emlékkönyvvel és kivált a Magyar Csillaggal, nagyon jól tudom, meg is írtam „A második hőskorban” cikkemben – kb. 3 éve jelent meg a Kortársban. (De ha nem olvastad, ne keresd, nemsókára megjelenik összegyűjtött tanulmányaim között.) De a többes szám első személy, amit ezzel kapcsolatban használsz, nosztalgikus alak inkább, mintsem reális. Mert ki még? A Magyar Csillag hősiességének több köze volt Babitshoz, mint a népiesekhez – azt hiszem (vagyis Neked).

És köszönöm az átnyújtott emléket. Nagyon jellemző, mert Eti teljes naivitással tudott nevetni a leggyarlóbb vicclapon, a Hacsek és Sajón meg különösen.

És ami a legfontosabb: remélem, jobban vagy!

Flórát is, téged is

mindketten nagy szeretettel

ölelünk

Pista

Illyés Gyula

Kedves Pistám,

Csak nő az ellenkezésem; az ellenérzésem. Változtasd meg legalább a kezdő mondatot. Persze, sok mindenről boldogan győztem meg magam, de az ilyen *leg* –, mint a TV fölvevő lámpák hirtelen fényszórója: nekem nemcsak a szemem vakítja, a természetemet is borzolja, borzolta mindig. Egyrészt: ugyancsak törpül (még ettől is) ez a szegény ország, ha már az ekkora is a legnagyobb. Aztán: elég jó versmondó voltam, de nyilvánosan – azaz dicséretet várva – kínlódás volt. Még jó színészekről is gyötrődés hallanom a saját szövegemet, még színdarabban is. S aztán – már tréfásan – de hogy adok alibit, hogy most aztán elő azokat a köveket az emlékezetedből, mérlegelés nélkül, eltűrni a nekem kedves (hidd el) kabarjainkat netán.

Én engesztelnélek, hogy ennyi s még ilyen gondot is szerzek!

Nous deux vous embrassons vous deux régóta affectueusement
Gyula

1974. november 2.

Az ilyen leg... – feltehetőleg Vas István ILLYÉS VERSEI ELÉ – A RÁDIÓBAN című cikkének (1974) első mondatára utal. („Kezdem azzal, hogy a köztünk élő legnagyobb költő verseit fogják hallani?” In: TENGEREK NÉLKÜL. Szépirodalmi, 1978.) – *Nous deux...* – Mi ketten nagy szeretettel ölelünk benneteket, kettőtöket.

Vas István – Illyés Gyulának

Bp., 74. november 7.

Care Juli,

Gratias ago pro gratia.

A „legnagyobb”-at kiirtottam (bár nézetem szerint legjobb az egyenes beszéd), de már a helyettesítést nem terjesztem eléd, nehogy azt is megkontremináld.

Ami a versmondást illeti, bár én úgy tudnám a verseimet mondani, mint Te a magadéit. Sőt, igaz, ami igaz: az én versemet szebben mondtad, mint a magadéit – wie werde ich es Ihnen vergessen, ahogy Hitler köszönte meg (az Anschluss) Mussolininek.

Végül: azért nem féltetek azoktól a kövektől, amiket én hajigálandó vagyok.

De mindezt csak azért írom, hogy alkalmam legyen kifejezni ujjongó gratulációmát a vasárnapi, közlekedési cikkedhez! Pontosabban a sárga irigységemet. Pedig nem sok írást szoktam irigyelni, csak azt, amit kis hiján én is megírhattam volna, vagy egyenesen énnekem kellett volna. Mert ez aztán igazán urbánus költemény volt. És még ezt is Te – és micsoda erővel! Szenzációs – külön öllelek érte!

(Csak az vigasztal, hogy ezt a cikket csak olyasvalaki írhatta meg, akinek van autója – és valamennyire tud is bánni vele.)

Ave atque salve Domine et Domina!

Non solum	sed etiam
Stephanus	Prisca

Vasárnapi, közlekedési cikked – A KÖZLEKEDÉSRŐL. Népszabadság, 1973. november 1. In: NAPLÓJEGYZETEK, 1973–1974. Szépirodalmi, 1990.

Dudás Kálmán

Drága Barátom,

karácsony óta dedikálva már ez a könyvem Nektek, de most már nem halogathatom – Piri szép írása az Új Írásban megszegyeníti lustaságomat –: elviszem személyesen, s bedobom levelesládátokba e sorokkal együtt, ha otthon vagytok, sem szeretnék zaklatni ilyesmivel, Pistám.

Talán emlékszel még 56 tavaszán arra a napra, amikor Krlezsa-tanulmányommal kerestelek fel a kiadónál, és Déry volt Nálad épp, aztán egyszer csak megszólal: Ugye te vagy D. K.?... Mondd, megvan még az a szobád Csáktornyan, mert hamarosan szükségem lehet rá... Én akkor kihívásnak véltem ezt a bizarr kérdést. Azóta rájöttem: a látnok szolt belőle. Tibor ugyanis emlékezett arra a kora reggelre, 1943 őszén, amikor kirándulásra indult Veled, vasárnap volt, s a Petőfi-szobor felől jövet, az egyetem épülete mögötti lépcsőn jöttetek fel; megismertelek, és rövid pár szó után nem lehetett meg nem éreznem: tele vagytok szorongással, nos, akkor ajánlottam fel mindkettőtöknek: ha minden kötél szakad, ne felejtsetek el, van Csáktornyan egy szoba, ahol átvészelhettek az embertelen eljövendőket... (Gyógyszertárvezetőként éltem akkor Csáktornyan, s a légkör ott valóban olyan volt, hogy biztosíthattam volna számotokra menedéket. Nem jelentkeztetek, pedig mindig vártam.) Pistám, én ezt nemcsak hálaból tettem irántad: emberként fogadtál mint fiatal költőt a felszabadult Bácskából, negyvenegy tavaszán, ha emlékszel még, lakásodra is felhívtál, második kötetem akkor jelent meg, s az az órányi beszélgetésünk, okos szavaid nekem felejthetetlenül sokat jelentettek; talán Szabó Lőrincről kaptam csak annyit, egy év múltán, amikor szerb és francia versfordításaimról mondott véleményt, saját verseimet nem mertem neki megmutatni... Érezheted is ezt, Istvánom, valahányszor találkoztunk azóta: változatlan ragaszkodással voltam és vagyok Hozzád, nemcsak a költőhöz, de az emberhez is. – S Antal Gábor, akit muszosként felelősségemre kértem el parancsnokától – Beregszászon, 44 őszén, miután hét ládáját megtömtem gyógyszerrel, kötszerrel, s kívánságára át akartam szöktetni a partizánokhoz, de gyáva volt, és meggondolta magát, de gyáva volt 48-ban is, amikor ígérete ellenére nem jött el magatartásomat tanúsítani, amikor mint szökevény az igazoló-bizottság elé kerültem. De jártam így másokkal is. Kálváriámról, siralomházi hónapjaimról (53-ban) nem szívesen beszélek. Hogy épp azok nem álltak ki értem, azokban a förtelmes években, akikhez pedig vérségi kapcsolat is kötött, hiszen anyai dédapám halasi zsidó földesúr volt, Kossuth korában... Nagypám P. P. zabifia volt, s ennek én azokban a családfa-kimutatós években rengeteg kárát láttam, szerb tiszti rangomat nem ismerték el emiatt (41-ben), közlegényként parancsoltak ki 44-ben a keleti frontra, a 111-es tábori kórházzal, s amikor a visszavonulás során alkalmam nyílt, csak segítettem muszos vérrokonaimon, majd amikor parancs esett, s a Vág völgyéből német földre kellett a tábori kórháznak indulnia, a muszos Baumann Vilivel s még 18 kórházbeli fiúval átálltunk (német fegyvertűzzel szemben) a Szuvorov partizáncsoporthoz a Javornik-hegységben. Én mindezt elhallgattam itteni curriculum vitae-imben, látván, mivé torzult Rákosi éveiben a forradalmi eszme, és csak a börtönnapokban fájt fel, annál élesebben, miként is törleszt emberségemért a szűkszemű gyanakvás, és börtön után, volt barátaim elfordulása tőlem mint leprástól (nomina sunt odiosa). Mindezt, Istvánom, Piri szép írása váltja most ki belőlem, bocsáss meg, hogy épp Neked mondom el... És látod, még két utolsó kötetem után sem igen akar enyhülni az egykori leprás iránt elfoglalt zsdanovi álláspont: ha írnak is köteteimről, tessék-lássék az egész, még mindig óvatosak a főszerkesztők, no meg a kri-

tikusok is. Jellegzetesen magyar helyezkedés, lapító gyávaság. Ha belenézel kötetembe, láthatod is, nem elfogultság és nem oktalanság, amit mondok. Nagyapa kúriájának romos padlásán talált fiatalkori írásaimból is csak hetet mert közölni a Kortárs (szept. száma) – munkám csonkaságra ítéltetése immár a kárhozat bizonyosságával látzik beteljesedni. No de elég a panaszból.

Igaz barátsággal köszönt Mindkettőtöket:

Dudás Kálmán

Bpest, 1976. okt. 7.

II. Keleti K. u. 6.

(852-940)

Dudás Kálmán (1912–1983) levelében említett kötete: PERCEK PILLAKÖRÉN, 1975. – Antal Gábor (1922–1995) újságíró.

Csatlós János

Handen, 78. nov. 13.

Kedves Pistám!

Elkészült ez a fénykép, mint a Luca széke. De nekem kedves emlék. Olyan mosolygós és jókedvű vagy rajta, mint októberben is, mikor Lundkvistékkel nálatok jártunk. Eszembe jutott 1968 is; nagy szeánsz volt a Groza rakparton, én Rómából jöttem, Karátson Bandika is ott volt, meg mindenki. De mostani találkozásunk valahogy kedvesebb volt nekem. Csak az zavart, hogy annyit beszélt mindenki angolul. A végén még Lundkvist is angolul karatyolt velem, de hát én még mindig nem jutottam az angollal az aktív stádiumba.

Piri ajándéka körüli gatyázásom, tudom, nevetséges volt egy kicsit, de az is eszembe jutott, hogy ha engem megtisztel, akkor talán L-éket sem hagyhatja ki: többek között ezért is halogattam a dolgot. Mindenesetre: ha valami gyógyszerre volna szükséged – bár ne volna! –, csak jelezd. Az én betegségem már javulóban van, bár még messze vagyok az egészségtől. De már nem fáj annyira a mennybemenetel.

Változatlanul sokat dolgozom. Most Bellmant dolgozok Sanyika keze alá. Hanyatt vagyok esve, micsoda vadzseni az a 18. sz-i svéd: Csokonai, Villon, Shakespeare között. Alig hiszem, hogy Sanyika közelebről ismerte volna, de már vagy tíz éve kijelentette, hogy Bellman a világ legnagyobb költői közé tartozik. Mindezt persze a hatodik érzékével. Továbbá Illyést csinállok a kiváló Östen Sjöstranddal. Meg a kertem művelem. A kopár sziklákra, a ház előtt, földet hordtam és bokrokat ültettem. Hogy Piri – ha legközelebb jöttök – mégis lakályosabbnak találja, és ne fájjon annyira a szíve a mi tundrai viszonyaink miatt.

Láttad Delblanc mester darabját a Nagyvilág-ban? Semmivel sem gyengébb a Heréltek-nél; én tulajdonképpen még annál is jobban szeretem. Brillináns darab, és még jobban elmélyíti a Heréltek problémáját, a művész és a társadalom szennyesének teregetését. Meg aztán ez mindjárt első kézből való dráma, direkt színpadra. És D. ezt is tudja.

Öllek, Pirit is sokszor

János

Csatlós János (1920–1993) tanár, műfordító; 1956 után Svédországban élt. – *Karátson Bandika* – Karátson Endre (sz. 1933) író, egyetemi tanár, 1957 óta Franciaországban él. – *Sanyika* – Weöres Sándor. – *Delblanc mester* – Sven Delblanc *AZ A SZEGÉNY RICHARD* című drámája Csatlós János fordításában a *Nagyvilág* 1978. októberi számában jelent meg.

Kéry László

Budapest, 1983. március 14.

Kedves jó Pistám!

Mimi keményen megdorgált péntek esti heveskedésemért. Ezt annál inkább megérdemeltem, mivel tudom, hogy – ha valamiben – a szóban forgó kérdésben a legnagyobb higgadtságra, józanságra, körültekintésre van szükség. Azt hiszem, fel tudom fogni a szomszédos országokban élő magyarság bajait, szenvedéseit. S visszamenőleg én is azt kívánám, hogy a mi országunk testét ne szabdalták volna torzóvá. De nagyon veszélyesnek tartom, ha a történetek – illetve történők és még történendők – nyomán túlteng bennünk a nemzeti öntudat. Zrínyi még azt mondta, egy nemzetnél sem vagyunk alábbvalók. Mai nemzetmentőink némelyikét hallva az a benyomása az embernek, hogy mi vagyunk a legkülönbek a világon: s egyben a legeltiportabbak, legszerencsétlenebbek is. Ezt az alapállást nem tudom elfogadni, még akkor sem, ha egy merőben más korszakból, Kölcsey szavából is ez zeng át hozzánk. A szlovákok, románok, szerbek stb. – múltjukat tekintve – ugyanezt mondhatják magukról.

Javaslatom: próbáljunk tanulni a történelemből, de felejtjük is el, ami történt. Tabula rasát kellene csinálni – nem pedig avult jogokat és múlt sérelmeket hánytorgatni. Ami pedig a jelenlegieket illeti: itt is többre jutunk a türelemmel és a „lassan, okosan” elvével, mint az ebura fakóval.

Neked megvallom: Illyés költészetét, műveltségét, eszét nagyra becsülöm, de nem vagyok hajlandó őt prófétának, orákulumnak tekinteni.

Adjunk végre „chance”-ot a nemzeti szerénységnek és *minden fajtajú* türelemnek, realitásérzéknek. Mindezt nem Neked mondom, aki emberségben és magyarságban egyik mesterem voltál és vagy ma is, hanem csak némi magyarázatul arra, miért jövök ki a sodromból – helytelenül és következtelenül –, ha a parlagi népiesség, az idegengyűlölet, a giccses nemzeti önimádat újra divatba jövögető jeleire gondolok. Én lennék a legboldogabb, ha kiderülne, hogy rémképeket látok.

Drága jó Pistám! Elnézést kérek, hogy ez a bocsánatkérő levél itt-ott holmi vezércikkfélébe csúszott át. Tekintsd ezt az öregkori retorikus hajlam megnyilvánulásának.

Ami pedig a kettőnk dolgát illeti: biztos vagyok benne, hogy „érzületben” és gondolkodásban nagyon közel állunk egymáshoz.

Szeretettel ölel:

Laci

Kéry László (1920–1992) irodalomtörténész, műfordító, egyetemi tanár.

Hegedüs Géza

Budapest, 1991. május 22.

Kedves Pistám!

Mi ugyan az utóbbi közel hat évtized alatt megjelent könyveinket általában következetesen el szoktuk küldeni egymásnak, s valószínűnek tartom, hogy Te ugyanúgy el is olvastad az enyéimet, mint én a Tiedet – tehát akár jó eredménnyel le is szigorlatozhatnánk egymásból – de fölötte kevés alkalommal jutott eszünkbe, hogy afféle köszönőlevélben jelezzük, hogy megint valamivel többet tudunk egymásról. (No persze olykor Te is jelezted, én is jeleztem, hogy ezt vagy azt mégis elolvastunk.) – Most azonban megint abban a nem szokványos állapotban érzem magamat, hogy közölnöm kell

Veled: tegnap este befejeztem az „Azután” második kötetét is. Azóta is fogalmazom magamban, hogy ebből az apropóból mi mindent is kell közölnöm Veled.

Ha nekem most azt mondaná egy újság vagy folyóirat rovatvezetője, hogy írjak akár egy elmefuttatást, akár egy irodalomtörténeti igényű esszét Vas István költészetének jellegéről és módosulásairól az évtizedek folyamán – azt hiszem, különösebb előkészület nélkül írógéphez ülnek és megírhatnám. Ugyanígy tudom otthonosnak magamat tanulmányaid és esszéid világában, és még arról is van áttekintésem, hogy milyen fordító tolmácsolója vagy az évezredeknek és égtájaknak. (Bizonytalán ugyanezeket te is kézből ráznád ki, ha valaki énrolam érdeklődnék Nálad.) – De hát ugyanilyen otthonosnak tudom magamat életrajzi jellegű magadjellemzéseinek és korábrázolásaidnak egyre bővülő világában. Ezek nemcsak azért voltak különösen érdekesek a számomra, mert ugyanúgy esztétikai jellegű és értékű írói-költői alkotások, mint költészeted és elmélkedő prózád, hanem azért is, mert történelmi-társadalmi világunkban kortársak, sok mindenben nagyon is közeli, vélekedéseinkben egymással különféle módon érintkezők és nem egy életvitelbeli ide-oda sodródásainkban néha meglepően távoliak vagyunk. Tehát önéletrajzi műveid dokumentumanyaga engem mindig összehasonlításra késztetett: vagy úgy, hogy lám én is... vagy úgy, hogy én merőben másképp...

Szakadatlanul érdeklődő olvasóként együtt haladtam a Te önfeltárással, kezdve az „Elvesztett otthonok”-kal, folytatva úgy egy évtizeddel később a „Nehéz szerelem”-mel, majd a „Félbeszakadt nyomozás”-sal, míg azután a „Mért vijjog a saskeselyű” korképénél ott tartottam, hogy vártam már, mi lesz „Azután”. – Ennyi előismeret után már rég tudomásul vettem, hogy önéletrajzod minden egységének más az emlékidéző módja, más az atmoszférája, a lírai jellegből egyre inkább halad az epika, pontosabban a korábrázolás felé. Persze, hogy minden vallomás a vallomástevőről szól. De már a vijjogó saskeselyűnél fel kellett ismernem, hogy könyvről könyvre szemléletesebb és cselekményesebb lett a korábrázolás, a líra mellett az epika, és az epika mozgalmassága mellett a dokumentatív anyag. – Ez a mostani olvasásélmény, az „Azután” világa a Te életutad továbbfolytatása mellett, de nem mellékesen – legalábbis az én számomra – azoknak a háborús éveknél (1940–45) itthoni ismeretterjesztő annalese volt. – Ehhez persze az én életem sajátos történelmi hányattatás volt. Nálam ugyanis úgy esett, hogy 1940. szeptember 5-től, amikor behívtak, egészen 1945. május 27-ig, mikor hazakerültem – nyolc hónap leszámításával (1943. június 28-tól 1944. április 3-ig) szakadatlanul hol munkaszolgálatos, hol tűzvonalbeli katona (még hozzá árkász), majd megint munkaszolgálatos, azután internált és a végső hónapokban német koncentrációs táborokban deportált voltam. Tehát néhány mesebelinek tűnő hónap kivételével azt se tudtam, mi és hogyan történik idehaza. Egy viszonylag gondtalanul élő és nagyon nagy szeretettel körülvevő polgári családból szakított ki a történelem, és hazajöttem úgy, hogy akiket szerettem és akik szerettek – elpusztultak. Csoda volt élve és egészségesen, alaposan megedződve hazatérni, de múlhatatlan gyásszal várt a hazatérés. És ami közben itthon volt – azt most ebben az „Azután”-ban olyan szemléletesen írtad meg, hogy mintha moziban látnám azt a nélkülem történt budapesti életet és benne Veled a Te köreidet, amelynek jó néhány tagját magam is, hol jó barátként, hol látásból ismert kortársként köszönhettem. Érdekes, hogy ifjúj éveinkben – habár könyveinket, mint régi iskolatársnak, Vajthó-neveltnek, litterátus-kortársnak, elküldtük egymásnak – sohasem tartoztunk egy vagy egymáshoz közeli társaságba. Holott – ezt igazán most vettem tudomásul könyvedből – neked is jó barátod volt Kun Miklós, Illés Bandi és főleg Radnóti Miklós, aki éppen ama néhány itthon töltött hónapomban

legközelebbi barátaim egyike volt. De ezek mellett egész korai, még egyetemista éveim óta kedves-szívélyes barátságban voltunk Piroskával is, olyan számomra kedves nőbarátok révén, akik Nálad vele kapcsolatban fel sem merültek. Így közel fél évszázad távolába visszanézve csaknem érthetetlen, hogy miközben – azt hiszem – világnézeti illúzióink, majd csalódásaink is nagyon hasonlóak lehettek, egymás baráti körei a fent említett néhányon kívül idegenek, olykor egyenest ismeretlenek maradtak. Én például Örleyt még látásból sem ismertem, létéről is csak Illés Banditól tudtam. Ottlik Gézátt éppen hogy látásból ismertem. Nálad néha a történet peremén bukkan fel egy-egy név, amelynek viselője az én legközelebbi baráti körömhöz tartozott. Így egy ízben éppen hogy említéd Szabó Zolit, Boldizsár Ivánt, Rónai Mityut, akik – Koroda Miklóssal együtt, aki Nálad még nevével sem szerepel – ezekben az években a legjobb barátaim voltak (Koroda és Szabó Zoli, még emigránsan is, halálukig a legközelebbi barátaim maradtak). De furcsa, szinte érthetetlen módon, miközben meséled, hogy Kun Miklós a szűkebb baráti körödhöz tartozott, még látásból sem ismerted Ságvári Endrit, aki neki is, nekem is egyetemi éveimtől kezdve (padszomszédom volt az egyetemen) szűk baráti társaságunkhoz tartozott. Az sem érdektelen, hogy Ságvárival szinte soha politikai kérdésekről nem beszélgettünk, őt lelke mélyéig a sumér és akkád archeológia, költészet meg a perzsa mesevilág izgatta. De például Rajk Lacival is úgy voltam mindhalálig egymáshoz feljáró jó barát, hogy még miniszter és pártvezér korában sem esett szó közöttünk politikáról, őt legigazábban az ó- és középfancia költészet érdekelte, szeretett akkori feleségemmel, Zsuzsival táncolni, saját feleségének, Júliának nem kis bosszúságára, és nálunk általában konyakot ivott, lebukása előtti este is. De ha ismerled és jól ismerted Kun Miklóst, akkor az is érthetetlen, hogy mellette Nálad fel sem bukkan jó barátaim közül Mérei Feri, a Donáth fiúk (Feri és Gyurka), akik nemcsak az én köreimhez tartoztak, hanem Piroska is jól ismerte őket. Piroska talán máig emlékszik az én háború előtti és közvetlen háború utáni barátaimra, meg azokra az oly szép emlékeztető nőkre, akikkel nem egyszer fordultam meg én is a könyvedben számomra oly szemléletes emlékü Visegrádi utcai otthonban...

Szóval ahogy felidézted azt a kort, az a sajátos élményem volt mindvégig, hogy milyen közel és mégis milyen távol éltünk akkoriban egymástól. – De az az öt év, amely témavilága az „Azután”-nak, nekem a szakadatlan kalandok lustruma volt. Emlékszem, hogy Rónai Mityu, akinek élete folyamán voltak meglepően hülye mondatai, amikor hazavetődtem, ezt a felejtethetetlen véleményét mondta: „Milyen jó neked, nem kellett folyton szoronganod, hogy nem hívnak-e be. Mi itthon folyton féltünk, neked nem volt mitől, mert úgyis be voltál híva.” Hát igen, én hol Voronyezs alatt maradtam véletlenül élve, hol gyalog jöttem haza a Dontól a Szent István körútig, hol Komáromban voltam internált, azután Mauthausenben és Günskirchenben tapasztaltam ki évszázadunk minden lehetőségét. És éppen azt nem tudtam, amit most Nálad olvastam: milyenek voltak ezek az évek itt Budapesten. Milyen volt a rejtőzés a nyilas korban, milyen volt a mégis életben maradás. Ezekért az adatokért olvastam annyira hiteles történelmi dokumentumnak is önéletrajzodnak ezt a szakaszát. – Talán emlékszel, én önéletrajzomban három kötetben át elmentem a háború kezdetéig... a negyedik kötetet pedig azzal kezdtem, hogy vége a háborúnak, és hazaérkezem. Elegendő volt nekem az az öt év, nem volt kedvem erről krónikázni. Hiszen éppen arról nem írhattam volna, mi is volt itthon. Erről sokat hallottam, de most Tőled olvastam igazán hitelesen. Most azonban már azt várom, hogy mi volt „Azután” után. Hiszen a sok ábrándra a következő évtizedek hozták a nagy kiábrándulást. Kíváncsi vagyok, ez a folyamat

milyen volt a Te külső és belső történetedben. Tehát nemcsak következő verseidet várom, hanem az önéletrajz következő részét. Ha majd azt is olvashatom, majd arról is megírom, hogy tetszett... Láthatod, ez az „Azután” nagyon tetszett.

Remélem, ép lélekkel elviselted ezt a túl hosszúra sikerült levelet, de nekem belső szükségletem volt, hogy mindezt közöljem Veled. – Jövendő műveidet – valamennyi műfajban – várom, Piroskát fél évszázadnál is régebbi baráti szeretettel csókolgatom, és veheted észre, hogy baráti szeretettel

ölellek

Géza

Vajthó László (1887–1977) a Berzsenyi Dániel Gimnázium magyartanára, irodalomtörténész. – Kun Miklós (sz. 1908) ideggyógyász, egyetemi tanár. – Boldizsár Iván (1912–1988) író, újságíró. – Koroda Miklós (1909–1978) író, újságíró. – Rónai Mityu – Rónai Mihály András (1913–1992) újságíró, költő, műfordító. – Szabó Zoltán (1912–1984) író, újságíró, szociográfus. – Mérei Ferenc (1909–1986) pszichológus. – Donáth Ferenc (1913–1986) politikus, történész. – Donáth György (1912–1943) újságíró, pszichológus.

Szabó Magda

91. július 12.

Drága Pista,

egy kicsit megdolgoztatta a lelkivilágomat ezzel a könyvvel, soha ilyen sajátságos Vergiliust a magam Istentelen Színjátékában. Én felkerültem Debrecenből nagyon művelten és nagyon riadtan, egyenest a Maga környezetvilágának faunája és flórája közepébe, s a különböző szinten vérengző budapesti irodalmi vadak között csetlettem-botlottam, öreganyámnak szólítva embereket, akikről nem tudtam semmit. Az a szerencsém, hogy nem tudtam, aknás a talaj, vígan piruetteztem, szegény Kálnokyról azt hittem, kellemes költő, de nagy hülye, meg különben is Ágnesbe szerelmes, amin jól lehet mulatni. Lóbl Ödön nekem név volt, s milyen szerencse, hogy Lőrincről nem tudtam többet, mint egy átlag vidéki olvasó, tehát nem tudtam bemérni veszedelmes szakadékait. A könyvét nagyon lassan és szinte szakaszonként megállva kellett olvasnom, hiszen ugyanakkor újra éltem saját fiatalságomat, és kit-kit, akit Maga ábrázolt, helyére tettem, kivettem naiv dobozaimból, és a nagy nemzeti puzzle kialakult. Borzalmas olvasmány volt, Isten bocsássa meg Magának, aludni se tudtam, s ha nem tudná azonnal, Magától, ez a dicséret maximuma. Igen, Pista, más Ogyessza volt, de így éltem én is Ogyesszában, ami a díszleteket illeti, amelyek most kaptak koloritot. Csudaszép etruszk szarkofágot csinált misztikus szerelmüknek. Maguk Piroskával valóban büszkék lehetnek egymásra, élet és halál igazolta vissza ezt a kapcsolatot. Micsoda szerencse, hogy realizálhatták, minden más, ami egyébként jutott jóban és rosszban, Maga is tudja, lassanként indifferenssé válik. És az apostolnak van igaza, az egyetlen, ami a földről elvihető, az a pókhálónál vékonyabb bonthatatlan szál, amit a szerelem-szeretet gombolyít. Aztán elbukunk, megbukunk, megdicsőülünk, kimegyünk a divatból, kinek számít. Csak Piroška maradjon, Magának. Csak Maga maradjon Piroskának. Ahogy a húga megfogalmazta, a második komponens, a munka, amúgy is adott.

Maga viszonylag fiatal férfi korában is mindig öregebbnek hatott azzal a leheletnyi mélabúval, amelyet elképesztően nagy versekkel tett hitelessé. Most, öregén, elvégezte a tigrisugrást, eljutott odáig, hogy már se nem bán, se nem sajnál, se nem szégyell

semmit. Közeli barátja meleg köszöntését tolmácsolom: Szent Ágostonét. Azt üzeni, ő is így gondolta ezt az ügyet, csak nem tudta ilyen szépen megírni, mert nem tudott már cicerói latint, csak part menti angol-római, és amavi helyett azt mondta az árva, habebam amare, amiből láthatja, hogy már áll Lutetia, amely viszont azt a Sorbonne-t ígéri, ahová majd a magyar királyok zavarnak ki pár megszállottat.

Kétfejű, kedves fenevad, én Magukat mindig együtt és egynek érzékeltem, Piroskának is szól, mikor azt mondom Magának, hogy mindent köszönök, amit a könyvvel kaptam. Egyébként ne higgye, hogy csak a festőé ez a közbenbármivanénbemérleknyomorultésfelboncollakésmegeszlekéselteszlekadobozombaahonnanakkorhúzlakkimikoréppenábrázolniakarokvalamitamittőledtanultamepercben. Ha Magának nincs is ez a bemérő és konzerváló szeme, sosem lesz olyan bátor, amilyen fogvacogó hősiességet ez a könyv igényelt, s ha nekem nem volna, írtam volna három udvarias sort, aztán süthetné a makkot. Könyvet érdemelne a könyve, ha én oktatásisten volnék, belőle tanítanám a történelmet.

Pricc-pracc-prucc – mondja Tacitus, akit én is szeretek.

Nagy szeretettel gondol Mindkettőjükre

Sabias, a
néhai költő

A könyv: Vas István: AZUTÁN (1990).